

POLITINĖS REPREZENTACIJOS PROBLEMA MODERNIOJE DEMOKRATIJOJE

GINTAS KARALIUS

Straipsnio tikslas yra konceptualiai apžvelgti ir išryškinti moderniai atstovaujamajai demokratijai būdingą vidinį prieštaravimą tarp lygybės idėja grįsto liaudies suverenumo principo ir hierarchiją įtvirtinančio politinės reprezentacijos mechanizmo. Siekiant šio tikslo palyginama filosofo Montesquieu politinių santvarkų teorijoje pristatoma demokratijos samprata ir trys šiuolaikinės jos interpretacijos. Straipsnyje ginama retai dabartinių politikos filosofų akcentuojama mintis, kad politinės valdžios atstovaujamojoje demokratijoje legitimumo stoka yra ne socialinės, bet politinės kilmės problema. Chroninis nepasitikėjimas demokratiškai išrinktais atstovais nėra tik visuomenės brandos ar pilietiškumo trūkumo požymis. Tai – struktūrinės įtampos tarp modernaus liaudies valdžios principo ir jo pritaikymo iš monarchijos laikų paveldėtam parlamentiniam reprezentacijos mechanizmui padarinys. Šio atstovaujamaajame valdyme užkoduoto politinių idėjų prieštaravimo negali išspręsti socialinė inžinerija ar piliečių demokratizavimo strategijos. Straipsnyje mėginama aktualizuoti Apšvietos epochos filosofų mintį, kad demokratinei politinei reprezentacijai efektyviai veikti reikalinga nedemokratinė hierarchinė socialinio etoso idėja.

Gintas Karalius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: gintaszk@yahoo.com).

© Gintas Karalius, 2018

Straipsnis įteiktas redakcijai 2018 m. kovo 18 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2018 m. liepos 18 d.

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2018.91.11967>

Ivadas

Moderniųjų laikų politikos filosofai dažnai kartoja argumentą, kad demokratijai sėkmingai veikti reikalingi tinkami piliečių papročiai ar socialinė bazė. Apšvietos epochos filosofas Charles'is de Montesquieu tai vadino „pilietine dorybe“¹, Jeanas-Jacques'as Rousseau – „pilietine religija“², turėdami mintyje piliečių patriotizmą ir moralinę nuostatą aukoti privačius interesus dėl bendrųjų. Bene garsiausią XIX a. demokratijos tyrimą atlikęs Alexis de Tocqueville'is pabrėžė bendruomeninių papročių būtinybę piliečių motyvacijai dalyvauti viešajame gyvenime ir atsispirti natūraliam individualizuotos visuomenės (demokratijos įtvirtinama žmonių lygybė juos individualizuoja) polinkiui į konformizmą³. Šiuolaikiniai teoretikai, kaip antai Robertas Putnamas⁴ ar Pierre'as Rosanvallonas⁵, mažiau akcentuoja patriotizmą ir daugiau kalba apie būtinybę aktyvios pilietinės visuomenės, kuri veiktų kaip piliečių įtraukimo į viešuosius reikalus mokykla, ugdanti jų „socialinį kapitalą“ ir interesą dalyvauti politiniame demokratijos gyvenime, taip pat kontroliuoti valdžią. Nuo svarstymų apie modernią demokratiją Apšvietos laikais iki dabar atsikartoja mintis, kad demokratijai, kaip politinio valdymo formai, sunku funkcionuoti be jai palankaus socialinio etoso ir tinkamų piliečių papročių. Kitaip tariant, demokratijai reikalingi demokratizuoti žmonės.

Moderni demokratija yra atstovaujamoji demokratija, kurioje valdančiųjų teisė valdyti grindžiama liaudies valios reprezentavimu.

¹ de Montesquieu Charles de Secondat, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius: Mintis, 2004, XXXV, p. 21–23.

² Rousseau Jean Jacques, *Du contrat social ou principes du droit politique* (2008). Livre IV, Ch. 8, <<http://metalibri.wikidot.com/title:du-contrat-social>>.

³ de Tocqueville Alexis, *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: ALK Amžius, 1996, p. 65–71, 255, 555–559, 564, 686.

⁴ Putnam Robert, ed., *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press, 2002, „Introduction“, p. 4–19.

⁵ Rosanvallon Pierre, *Counter – Democracy: Politics in an Age of Distrust*, Cambridge University Press, 2008, p. 3–27.

Šioje iš pažiūros banalioje taisyklėje slypi akivaizdi teorinė įtampa tarp piliečių lygybės idėja grįsto demokratinio principo ir hierarchiją tarp valdovų ir pavaldinių įtvirtinančio reprezentacijos mechanizmo. Praktinis įtampos padarinys – demokratinėms valstybėms keblu teoriškai pagrįsti išrinktos valdžios legitimumą. Demokratinio etoso kūrimo strategijos, kurias siūlo modernūs filosofai, čia reikalingos kaip būdas užglaistyti struktūrinę problemą principų lygmeniu. Straipsnyje bus mėginama į vidinį demokratijos prieštaravimą pažiūrėti kitu kampu nei siūlo minėtų strategijų kūrėjai, temiška apsiribojant vienu politinės reprezentacijos⁶ aspektu, kurį konceptualizuoti padės Montesquieu politinė teorija ir trys interpretacijos, pateikiamos šiuolaikinių politikos teoretikų.

Straipsnio tikslas – konceptualiai išryškinti atstovaujamajai demokratijai būdingą vidinį prieštaravimą tarp liaudies suverenumo principo ir politinės reprezentacijos mechanizmo. Tokiai modernios demokratijos vidinei įtampai aptarti straipsnyje pasitelkiamos paties Montesquieu ir jo mintis plėtojusių vėlesnių mąstytojų – Jeano-Jacques'o Rousseau, Alexiso de Tocqueville'io – demokratijos sampratos. Jomis remiantis bus pristatyta demokratinė reprezentacijos problema ir mėginama kritiškai palyginti tris šiuolaikines jos interpretacijas: Fredo Dallmayro, Michaelio Mosherio ir Sharonos Krause'ės. Toks palyginimas leis įvertinti tiek Montesquieu koncepcijų aktualumą šiuolaikinei demokratijos teorijai, tiek šiuolaikinių interpretacijų atotrūkį nuo pradinės Montesquieu intencijos įtvirtinti struktūrinius politinės santvarkos saugiklius demokratiniam lygybės

⁶ Yra du termino „reprezentacija“ apibrėžimo variantai – siauresnis ir platesnis. Siauresnysis nurodo politinį kalbėjimo kitų žmonių ar žmonių kolektyvo vardu veiksmą ir tokio veiksmo teisėtumą. Tai atitinka lietuvišką terminą „atstovavimas“. Platesnis apibrėžimas būtų vertinys iš prancūzų kalbos, kur „reprezentacija“ reiškia ne tik kalbėjimą žmonių ar kolektyvų vardu, bet ir bendresnį veiksmą, kuriuo kažkas nesamas padaromas esamu. Šia prasme „reprezentacija“ reiškia veiksmą, kuriuo tam tikrai auditorijai / adresatui tiesiogiai nepažinus objektas / sąvoka padaromas pažiniu – t. y. apčiuopiamu pojūčiais. Šiame straipsnyje politinės reprezentacijos ir politinio atstovavimo terminai dėl patogumo bus vartojami sinonimiškai.

principui⁷. Galiausiai straipsnyje mėginama nauju kampu aktualizuoti teoriškai perspektyvią Apšvietos filosofo mintį, kad demokratinė reprezentacija galima tik remiantis nedemokratinė socialinio etoso idėja.

1. Kodėl demokratijai sunku būti atstovaujamajai?

Esant demokratijai liaudis kai kuriais atžvilgiais yra valdovė, o kai kuriais – pavaldinė. <...> Valdovė ji būna tik balsavimo prasme, kai išreiškia savo valią.

Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, II kn.

Trumpiausias atsakymas į klausimą „kas yra demokratija?“ būtų – „liaudies valdžia“. Apibrėžimas gerai žinomas ir patogus, tačiau mažai tepasakantis, kaip tokia valdžia praktiškai atrodo. Svarbus momentas šiame apibrėžime – tas, kad jame išreikšta ambicija politinę valdžią grįsti liaudies vardu (t. y. politiškai reprezentuoti abstrakčią liaudį⁸) koduoja rimtą idėjinę įtampą. Senovinei tiesioginės demokratijos formai atstovavimas nebuvo būdingas, nes visi piliečiai valdyje dalyvavo tiesiogiai. Pareigūnų rinkimai vykdavo, tačiau tai nebuvo reprezentacija, nes paskirtas asmuo pareigas atlikdavo savo vardu ir prieš akis esančios minios vardu, o ne abstrakčios esybės (kaip liaudis) vardu. Būtina pažymėti, kad pareigūnų rinkimo balsų dauguma procedūros iki modernios reprezentacijos sampratos atsiradimo išvis buvo laikomos oligarchinės, o ne demokratinės santvar-

⁷ Straipsnio objektas nėra išsami Montesquieu teorijos analizė, todėl nekeliamas tikslas nuosekliai pristatyti šio filosofo politinę teoriją. Veikiau Montesquieu koncepcijos ir jų pritaikymas šiuolaikinėje demokratijos teorijoje šiame straipsnyje yra pasitelkiamos instrumentiškai – kaip būdas išryškinti vieną demokratijos vidinį prieštaravimą, ją lokalizuojant konkrečioje filosofinėje tradicijoje ir sąvokų sistemoje.

⁸ Lietuviškame Montesquieu *Apie įstatymų dvasią* vertime sąvoka „*le peuple*“ sinonimiškai verčiama „liaudis“ arba „tauta“. Pavyzdžiui: Charles de Secondat Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius: Mintis, 2004, p. 8 ir 20. Šiame straipsnyje demokratijos idėjai aprašyti vartojama sąvoka „liaudis“, kaip adekvatesnis *le peuple* atitikmuo.

kos bruožu⁹. Pareigūnų skyrimas loterijos būdu yra daug artimesnis demokratinei piliečių lygybės valdymo reikaluose idėjai nei rinkimai balsų dauguma¹⁰. Visgi modernioje demokratiijoje renkamų atstovų valdymas liaudies vardu yra tapęs esminiu valdžios legitimavimo principu. Čia jau kalbama ne apie pareigūnų, o apie atstovų / reprezentantų rinkimą. Moderniais laikais demokratijai adaptuotas politinės reprezentacijos modelis yra vienas svarbiausių bruožų, leidžiančių skirti klasikinę demokratiją nuo moderniosios.

Šiuolaikinė atstovaujamoji demokratija istoriškai radosi iš sudėtingų „senojo pasaulio“¹¹ monarchijos ir religijos metamorfozių. Vienas esminių modernios demokratijos skirtumų nuo klasikinių politinių santvarkų tipologijų – tas, kad čia principų lygmeniu sociumas įgyja pirmumą prieš politinę formą. Kolektyvinė valia – liaudis – demokratiijoje sprendžia, kokia bus jos valdžia – taigi visuomenė nulemia, kokia bus politinė jos forma. Tai – modernus, „socialinis“ politikos supratimas, nebūdingas klasikinėms politinių santvarkų teorijoms. Alexis de Tocqueville'is modernią demokratiją siūlo matyti būtent kaip naują socialinį būvį (pranc. *état social*), kuris yra daug platesnis reiškinyš nei politinė santvarka¹². Konkreti valstybės valdymo forma demokratiijoje yra determinuota nuo tos formos autonomiškos visuomenės raidos, nes bet koks politinis valdymas čia turi būti legitimuotas liaudies valios. Dėl to modernios demokratijos nebeįsivada vadinti politine santvarka, o veikiau valdžios legitimavimo principu, tinkančiu teisinti įvairias politines formas¹³. Dėl

⁹ Aristotelis, *Politika*, Vilnius: Margi raštai, 2009, 4 kn., VII sk.

¹⁰ Įdomų mėginimą vėl aktualizuoti loterinę valdžios rinkimų formą pateikė Guerrero Alexander A., „Against Elections: The Lottocratic Alternative“, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 42, Issue 2, March 2014, p. 135–178.

¹¹ „Senuoju pasauliu“ ir „ikidemokratiniais laikais“ čia vadinami *Ancien régime* monarchinės santvarkos laikai. Terminas pasiskolintas iš B. Constant'o, F. Guizot, A. de Tocqueville'io ir vėlesnių autorių vartosenos.

¹² Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*, p. 15–18.

¹³ Plačiau ši tezė nagrinėjama straipsnyje: Karalius Gintas, „Ar moderni demokratija yra politinė santvarka?“ *Politologija* 1 (85), 2017, p. 102–131, <<http://www.journals.vu.lt/politologija/article/view/10671>>.

savo socialinės prigimties moderni demokratija negali susisaistyti su konkrečiu valdymo būdu – ji tinka įvairioms valdymo formoms pagrįsti¹⁴. Neatsitiktinai visos, net tironišiausios, modernios valdžios teigia valdančios liaudies / tautos vardu.

Paradoksaliausia, kad iki šiol vyraujantis modelis, kaip demokratinėje visuomenėje pagrindžiamas politinis valdymas, išlaikytas tas pats, kuris egzistavo kaip „senojo pasaulio“ monarchinės santvarkos integrali dalis – būtent, liaudies reprezentacija parlamente. Gana reikalingai demokratijos teoretikai prisimena reikšmingą faktą, kad parlamentas yra feodalinėse monarchijose atsiradusi institucija (Anglijoje XIII a., Prancūzijoje XV a.), skirta įtvirtinti karaliaus valdžią laikais, kai nebuvo efektyvios administracinės centralizacijos. Parlamentai istoriškai atliko monarchijos įtvirtinimo (kartu ir ribojimo) funkciją ir buvo tik perimti modernių demokratijų, bet ne jų išrasti. Tai, ką tapo įprasta vadinti „atstovaujama demokratija“, jos simboliu laikant parlamento pastatą, yra naujos piliečių lygybės idėja grįstos visuomenės politinis įforminimas sename monarchijoms būdingame karkase. Moderni demokratija nesukuria savito, bet tik perima jau monarchijose egzistavusį politinės reprezentacijos mechanizmą ir juo grįstą valdžios (t. y. valdovo ir pavaldinio) vertikalę. Moderni demokratija vadinama „atstovaujama“ todėl, kad joje visuomenė ne tiesiog renka administracines funkcijas atliekančius pareigūnus, bet renka savo reprezentantus – t. y. asmenis, turinčius valdyti liaudies vardu. Reprezentantų institucija nėra demokratijos kūrinys, bet išlikęs paveldas iš ikidemokratinės epochos, kuris kelia iki šiol aktualias praktines pasekmes turintį struktūrinį prieštaravimą. Pabrėžtina, jog net modernios demokratijos krikštatėviu tituluojamas Jeanas-Ja-

¹⁴ Minėtu Tocqueville'io apibrėžimu remiasi ir šiame straipsnyje daroma skirtis tarp „socialumo“ ir „politikos“ sferų. Pirmoji susijusi su moderniai demokratijai būdinga idėja apie ikipolitinę ir politinę formą determinuojančią liaudį. Antroji nurodo tai, ką politinėje filosofijoje įprasta vadinti *politinės santvarkos* terminu, apibrėžiančiu konkrečioje valstybėje esantį valdovo ir pavaldinio santykį, taip pat tai, koku principu (pavyzdžiui, liaudies valia, garbė, turto kiekis ar kt.) tas santykis toje valstybėje pateisinamas.

cques'as Rousseau skeptiškai vertino liaudies valios reprezentacijos per renkamus atstovus idėją, kuri jam atrodė pavojinga feodalizmo liekana¹⁵. Vis dėlto būtent liaudį per renkamus atstovus parlamente reprezentuojanti politinė valdžia nusistovėjo kaip demokratijos skiriamasis bruožas. Idėjinė įtampa tarp, Tocqueville'io žodžiais, visuomenės rūšimi tapusios demokratijos ir paveldėto politinės reprezentacijos mechanizmo yra užkoduota „atstovaujamosios demokratijos“ termine.

Politinės reprezentacijos samprata atsirado krikščioniškose monarchijose, kur karaliaus valdžia buvo laikoma dualistine. Karalius reprezentavo tiek transcendentinę dieviškąją tvarką (šią teisę jam teikė karališka kilmė), tiek savo pavaldinių visumą, kuriai ta tvarka taikoma. Pasak garsios Ernsto Kantorowicziaus istorinės analizės, krikščioniškose luominėse monarchijose karaliaus kūnas buvo dviypis: individualus (lot. *corpus naturale*) ir kolektyvinis, dar vadinamas teologiniu terminu – „mistinis kūnas“ (lot. *corpus mysticum*)¹⁶. Dualistinė monarchinės reprezentacijos idėja reiškė, kad šioje santvarkoje patį karalių saisto įstatymai, bet kartu jis tuos įstatymus įkūnija ir reprezentuoja pavaldiniams, kaip žemišką dieviškosios tvarkos įpavidalinimą. Monarcho suverenumas čia priklausė nuo jo paties susitapatinimo su luomine (iš dalies ir su bažnytine) teise. Karalius vienu metu buvo aukščiau įstatymų (suverenai), bet ir pavaldus jiems – t. y. įkūnydamas ir savo pavaldiniams reprezentuodamas dieviškąją teisę jis negalėjo laužyti iš jos kylančių normų ir tradicijų, mat taip būtų paneigęs savo paties suverenumą. Ši unikali politinės reprezentacijos funkcija buvo monarcho valdžios teisę pagrindžiantis (legitimuojantis) principas.

Anot vieno žymiausių monarchistų filosofų Jacques'o-Bénigne'o Bossuet, monarchija valdo teisingiau nei kitos santvarkos dėl to, kad

¹⁵ Rousseau, *Du contrat social...*, Livre III, Ch. 15.

¹⁶ Kantorowicz Ernst H., *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, New Jersey: Princeton University Press, 1997, p. 197–199, 206, 207–210, 216.

čia aiškus, pastovus ir neginčijamas valdžios autoritetas¹⁷. Ne mažiau garsus vėliau gyvenęs monarchistas Josephas de Maistre'as pritaikė šią Bossuet mintį demokratijos kritikai. Anot jo, demokratijoje sunku pagrįsti pagarbą įstatymui ar pareigoms, nes viskas kyla iš abstrakčios liaudies valios¹⁸. Demokratijai įstatymų autoritetą tenka grįsti ne konkrečiais valdovais, o abstrakcijomis (pavyzdžiui, patriotizmu, konstitucija). Monarchijoje tokios problemos nėra, nes viešųjų normų autoritetas kyla iš neginčijamo karaliaus statuso. De Maistre'o teigimu, negali būti veiksnys visuomenę reprezentuojančios institucijos (tokios kaip parlamentas) be valdovo, kurio atžvilgiu ir kurio mandatu vyksta reprezentacija¹⁹. Atstovaujamosios institucijos atlieka realią, o ne imitacinę funkciją, tik esant išoriniam „adresatui“, kieno atžvilgiu jos vykdo atstovavimą. Liaudis gali būti atstovaujama tik valdovui (-ams), kuris nėra rinktas liaudies, – kitaip atstovavimo išvis nebus. De Maistre'o žodžiais: „*Assemblée tampa parlamente, tik kai yra karalius*.“²⁰ Monarchistų išvada apie demokratinę reprezentaciją griežta: liaudis niekada negerbs tokio parlamento, kuris savęs nelegitimuos iš tos liaudies nekylančiu aukštesniu principu. Demokratijoje tai neišsprendžiama problema, nes valdžios legitimavimo principas tėra vienas, suformuluotas Rousseau frazėje „*liaudies balsas yra tikrasis Dievo balsas*“²¹.

Atsižvelgiant į pasakytus dalykus nenuostabu, kodėl regicidą monarchijos rėmėjai laikė itin baisiu nusikaltimu – dėl įžeidimo die-

¹⁷ Bossuet Jacques-Bénigne, *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte*, Paris: l'Académie Royale des Inscriptions & Médailles, 1709, Livre III, Art. 2, p. 82–87, 127–128.

¹⁸ de Maistre Joseph, *Etude sur la souveraineté*, p. 470–471, <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k41850s>>.

¹⁹ de Maistre Joseph, *Du Pape*, Paris: Charpentier, Libraire-Editeur, 1811; Livre 1, Ch. IV, p. 22–27, <<https://archive.org/details/dupape02maisgoog>>.

²⁰ de Maistre, *Du Pape*, p. 24.

²¹ Rousseau Jean-Jacques, *Discours sur l'économie politique* (1755), p. 10, <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/discours_economie_politique/discours_eco_pol.pdf>.

viškajai tvarkai. Demokratija atsirado iš revoliucijos ir regicido, kai Dievo vardu veikianti monarcho valdžia buvo nuteista liaudies vardu. Liaudies sąvoka demokratijoje pakeitė Dievo sąvoką.

Moderniai demokratijai pamatinė piliečių lygybės idėja paneigė luominei visuomenei būdingas kilmę grįstas socialines hierarchijas. Visuomenės formos pokytis iš, Tocqueville'io žodžiais, kastų sistemą primenančios nelygybės²² į lygių piliečių bendriją delegitimavo monarchinę santvarką. Suverenumo šaltiniu tapo nebe per valdovo kilmę išreiškiamą Dievo valia, o iš naujųjų lygių piliečių sudaryta kolektyvinė liaudies valia. Tai buvo epochos pasikeitimas, nes net išlikę nenuversti monarchai buvo priversti savo valdžią teisinti liaudies vardu ir tarnyste jos interesams. Visgi netruko paaiškėti, kad net ir naujasis lygybės idėja parentas suverenumo aiškinimas negali apsieiti be nelygybe grįstos valdžios vertikalės, kai valdovai valdo, o pavaldiniai savanoriškai paklūsta²³. Moderni demokratija nėra politinė santvarka klasikine prasme, bet lygybe grįsta naujo tipo visuomenė, todėl pati iš savęs negali sukurti aiškios politinio valdymo formos. Būdamą veikia visuomenės rūšis nei politinio valdymo rūšis, demokratija yra pernelyg dinamiška ir per daug universali, kad tiktų nuskaidyti konkretų valstybės valdymo būdą. Demokratinę lygybės idėją išreiškiantis liaudies suverenumo principas tinka legitimuoti įvairius valdymo būdus.

„Atstovaujamoji demokratija“ yra paradoksalus minėtos problemos sprendimas, kai naujoji piliečių lygybę įtvirtinanti visuomenės forma inkorporavo monarchijoms būdingą hierarchinį reprezentacijos mechanizmą. Paradoksas – tas, kad iš lygybės idėjos kylantis demokratinis liaudies suverenumas tapo politiškai įgyvendinamas

²² de Tocqueville Alexis, *L'Ancien Régime et la Révolution*, Paris: Gallimard, 1866, p. 124–125.

²³ Apšvietos filosofai daug diskutavo dėl tiesioginės demokratijos atgaivinimo, tačiau nieko konkretaus nesugalvojo. Pavyzdžiui, Rousseau *Visuomenės sutartyje* mėgino moderniai Prancūzijai taikyti senovės Romos tautos susirinkimų procedūras; Abatas iš Mably (*Abbé de Mably*) siūlė prikelti senovės Spartos polio valdymo procedūras.

pasitelkus iš ikidemokratiinių laikų paveldėtą reprezentacijos mechanizmą. Demokratija teigia piliečių prigimtinę lygybę ir iš jos kylantių piliečių kolektyvinį suverenumą. Savo ruožtu, politinė reprezentacija pagal apibrėžimą yra piliečių hierarchija²⁴ grįstas pavaldumo santykis, kai mažuma įkūnija bendrąjį gėrį ir dėl to turi teisę valdyti visų kitų vardu. Moderni demokratija teigia horizontalius bendrijos narių santykius, o reprezentacinis politinio valdymo poreikis reikalauja nedespotišku būdu pagrįsti valdžios vertikalę.

Šiame kontekste verta dėmesio filosofo Claude'o Lefort'o mintis, kad demokratijoje valdžia yra grynai simbolinė²⁵. Demokratiją įtvirtinusi Prancūzijos revoliucija pašalino karalių, bet pasiliko tuščią karaliaus sostą, dėl kurio laikino užėmimo iki šiol vyksta nesibaigiantys institucionalizuoti piliečių konfliktai. Prieštaravimas tarp demokratijos idėjos ir politinės reprezentacijos mechanizmo (tarp socialinės lygybės ir valdovo–pavaldinio hierarchijos) iki šiol yra aktualus. Jo praktinė išraiška yra ta, kad visuomenė demokratinėje valstybėje savo vienybę suvokia tik per susipriešinimą su savo pačios renkama valdžia, kuri amžinai „blogai ją reprezentuoja“. Anot Lefort'o, demokratijoje beprasmiška ieškoti valdžios šaltinio ar jos turėtojų, nes politinė galia yra tapusi socialine – atsieta nuo konkretaus valdovo (-ų) ar senovės karalių turėtų transcendentinių funkcijų²⁶. Demokratijoje politinė galia kyla iš visuomenės ir per reprezentacijos mechanizmą yra taikoma tai pačiai visuomenei – pati visuomenė yra galios šaltinis, jos taikytojas ir jos objektas. Demokratijoje visuomenė nepripažįsta nieko išoriško jai pačiai. Rinkti atstovai negali sėkmingai

²⁴ Sąvokos „hierarchija“, pagal šiame straipsnyje vartojamą ikidemokratinį jos supratimą, negalima tapatinti su modernioje filosofijoje įprastu terminu „galios santykis“. Hierarchija, kaip politinės santvarkos (valdovo ir pavaldinio santykio) atsiradimo sąlyga, yra ne galios primetimo, bet autoriteto ir ištikimybės santykis. Hierarchijos prasmė daug siauresnė ir trapesnė nei galios santykio (pavyzdžiui, autoriteto galima netekti net išlaikant galią).

²⁵ Lefort Claude, *Democracy and Political Theory*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988, p. 18–19.

²⁶ Ten pat, p. 166–167.

reprezentuoti liaudies, nes demokratijos paveldėtą ir naudojamą reprezentacijos mechanizmą turi klijuoti centrinė iš liaudies nekylianti figūra, kuri buvo monarchijoje ir kurios nebėra. Iki šių laikų aktualus skundas, kad išrinkta valdžia blogai reprezentuoja liaudį, yra struktūriškai panašus į klausimą „kur mūsų karalius?“

Tenka pritarti Tocqueville'io minčiai, kad turime naują visuomenę, patogiai išsikūrusią senojo pasaulio griuvėsiuose. Karaliaus nužudymas liaudies vardu simbolizavo šios naujos visuomenės gimimą, tačiau tuščias nužudyto karaliaus sostas ir toliau liko politinio gyvenimo ašimi. Ta pati valdžios vertikalė buvo perimta ir liko galioti hierarchijų ir socialinių vertikalų šiaip jau negalinčioje idėjiškai pripažinti demokratijoje.

2. Demokratinė pilietinė etika: trys reprezentacijos problemos sprendimai

Demokratiijoje sunku gerbti konkrečius išrinktus valdovus (jie laikini, atsitiktiniai, neturintys aiškaus autoriteto), todėl siūloma gerbti valdžios principus apskritai. Taip mėginama taisyti neišvengiamą prasto praktinio liaudies reprezentacijos įgyvendinimo problemą. Monarchijoje aukštesnįjį valdžios principą įkūnijo dieviškosios teisės mandatu viešpataujančio karaliaus asmuo (Bossuet tai vadina „antrinės didybės religija“²⁷). Demokratiijoje šį principą, remiantis Montesquieu ir vėliau Rousseau teorijomis, turi atitikti beasmenis patriotizmas. Montesquieu demokratinės valdžios legitimaciją sieja su „politine dorybe“, kurią jis sinonimiškai vadina „meile tėvynei“ ir „meile lygybei“²⁸. Rousseau analogiškai kalba apie „pilietinės religijos“ poreikį, kad tokios valstybės įstatymai būtų gerbiami²⁹. Abu au-

²⁷ Janet Paul, *Histoire de la philosophie morale et politique dans l'antiquité et les temps modernes*, Paris: Librairie Philosophique de Ladrance, 1858, p. 286.

²⁸ Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, p. XXXV; taip pat p. 44.

²⁹ Rousseau, *Du contrat social*, Livre IV, Ch. 8, p. 106–109.

toriai piliečių patriotizmo ugdymą mato kaip nepakeičiamą būdą užtikrinti demokratinės valdžios legitimumą, kurio ji nesusikuria liaudį reprezentuoti turinčiais daugumos balsavimo mechanizmais. Kitaip tariant, demokratija leidžia nemylėti valdžios, bet verčia mylėti tėvynę ir jos labai paklusti nemylimai valdžiai. Teorinį atstovaujamosios demokratijos prieštaravimą turi išspręsti demokratinis piliečių etosas.

Montesquieu mintis, kad demokratinis valdymas yra ypač priklausomas nuo jam palankių piliečių papročių, tapo ne tik vėlesnių mąstytojų (Rousseau ir Tocqueville'io), bet ir iki mūsų dienų kartojamu argumentu. Nemaža dalis šiuolaikinių demokratijos teoretikų svarbiausiu atstovaujamosios valdžios legitimumo šaltiniu laiko pilietinės visuomenės galią ir / ar piliečių papročių demokratizacijos kokybę. Įvertinus tris šiuolaikinių autorių siūlomas interpretacijas, bus galima susidaryti aiškesnę vaizdą apie demokratinės reprezentacijos problemą ir Montesquieu koncepcijų aktualumą šiandieninei demokratijos teorijai.

2.1. Fredas Dallmayras: *demokratija kaip „santykiškumas“*

Politikos filosofas Fredas Dallmayras naujausioje savo knygoje *Democracy to Come: Politics as Relational Praxis* demokratiją siūlo matyti ne kaip valdymo būdą, bet kaip dinamišką socialinių santykių tinklą. Demokratija, jo nuomone, egzistuoja kaip vertybinis modernių visuomenių gyvenimo pagrindas – tai kokybinė etinių santykių visuma, pasireiškianti tokiais dalykais kaip piliečių pagarba vienas kitam, empatija ir solidarumas visais viešojo gyvenimo lygiais³⁰. Montesquieu tai vadino „meilės lygybei“ principu, kuris atlieka demokratinės valdžios legitimavimo funkciją. Dallmayras plėtoja Montesquieu mintį ir demokratiją prilygina socialinį gyvenimą struktūruojančiai

³⁰ Dallmayr Fred, *Democracy to Come. Politics as Relational Praxis*, New York: Oxford University Press, 2017, p. xi.

idėjai. Anot Dallmayro, valdžia demokratijoje priklauso liaudžiai, tačiau ta liaudis nėra stabili ar apčiuopiama esybė – veikiau tai valdymą legitimuojantis socialinis santykiškumas (angl. *relationality*)³¹. Demokratijoje nebėra jokio apčiuopiamo politinės galios centro ar pamato, tėra kintantis žmonių santykių laukas.

Dallmayro interpretacija Montesquieu piešia kaip nuosaikų modernios demokratijos principų kūrėją. Sunku atsakyti, kiek Montesquieu buvo monarchistas, o kiek demokratas (knygoje *Apie įstatymų dvasią* giriamą konstitucinę monarchiją), tačiau gana akivaizdu, kad Montesquieu tik teisingumu grįstas santvarkas laikė geromis. Teisingumą Montesquieu suprato ne kaip pavaldumo ar konvencijos dalykus, bet kaip santykių pobūdį, kai dera natūralios sąlygos, žmonių aistros ir institucijos³². Montesquieu teigė praktinių žmonių santykių ir juos saistančio etoso pirmumą prieš viešąsias normas ir procedūras. Jo aprašyti politinių režimų „dėsniai“ ar „įstatymo dvasios“ reiškia pirmiausiai tai, kad valdovų kuriami įstatymai turi remtis esamais socialinių santykių tinklais ir tik tada tampa veiksnūs. Dallmayrui tai atrodo esminė mintis, norint suprasti mūsų dienų demokratiją.

Dallmayras daro panašią išvadą, kokią kadaise padarė Tocqueville'is – demokratijos negalima lyginti su buvusiais režimais, nes ji nėra tiesiog dar viena santvarka, bet reiškia visos mąstymo paradigmos kaitą. Demokratija yra naujas pasaulėvaizdis, kuriam būdinga tai, kad socialinis gyvenimas mėginamas aiškinti ne identifikavus „politinį centrą“, „suvereną“, „galios vertikalę“, bet per kūrybinius ir dinamiškus piliečių tarpusavio santykių tinklus (per jau minėtą santykiškumą)³³. Demokratijos pamatinė idėja yra lygybė, ir ši lygybė nekyla iš jokių politinės galios vertikalių, bet apima visumą santykių tarp skirtingų sociumo dalyvių. Dallmayras tęsia,

³¹ Ten pat, p. 6–7.

³² Dallmayr Fred, „Montesquieu's Persian Letters. A timely Classic“, *Montesquieu and His Legacy*, New York: Suny Press, 2009, p. 247, 251.

³³ Dallmayr, *Democracy to Come...*, p. 149.

kad demokratija reiškiasi nuolat persikuriančiuose horizontaliuose santykiuose – yra tęstinė socialinių santykių savikūra (lot. *creatio continua*)³⁴. Demokratijai būdingas perspektyvumas – ji visuomet yra savikūros procese – ne esamuose socialiniuose faktuose, bet jų perkūrimo perspektyvoje. Tokį tęstinį demokratijos pobūdį palaiko specifinis egalitarinis etosas, kuris kartu legitimuoja ir atstovaujамąjį valdymo modelį. Dallmayras svarbiausiu demokratinio valdymo uždaviniu laiko tokio egalitarinio demokratinio etoso identifikavimą ir kultivavimą vykdant piliečių švietimą.

Dallmayras mėgina demokratijos praktinį tvarumą paaiškinti atstovaujamojo valdymo priklausomumu nuo specifinio socialinio pasaulėvaizdžio. Montesquieu koncepcijos šiam autoriui leidžia formuluoti teiginį, kad demokratija tvariai funkcionuoja dėl unikalaus socialinio etoso, grįsto visuomenės ryšių dinamiškumu, pastovia tų ryšių sąveika (santykiškumu) ir hierarchijų atmetimu.

2.2. *Michaelis Mosheris:* *demokratijai reikia disociacinio etoso*

Kitokią Montesquieu interpretaciją nei Dallmayras siūlo Michaelis Mosheris. Šis filosofas taip pat ieško demokratijos etoso, kaip būdo spręsti reprezentacijos problemą. Skirtingai nei Dallmayras, kuris siūlo demokratiją matyti kaip išcentrinį (valdymo vertikalės nepripažįstantį) socialinį būvį, Mosheris siūlo demokratinį valdymą grįsti tokiomis piliečių papročiais, kurie leistų išlaikyti vertikalę / centrinę valdžios vaizdinį. Šiam tikslui autorius skolinasi Montesquieu „tarpinių institucijų“ sąvoką, kuri Apšvietos filosofo teorijoje nusakė socialinių luomų, Bažnyčios / miestų savivaldos, profesinių privilegijų poreikį monarchijos egzistavimui³⁵. Montesquieu teorijoje monarchija žlunga nykstant „tarpinėms institucijoms“, nes be jų nebelieka atsvaros

³⁴ Ten pat, p. 24, 149–151.

³⁵ Montesquieu, p. 16.

valdovo vienvaldystei. Mosheris adaptuoja tą patį monarchijų tvarumą turintį palaikyti Montesquieu receptą monarchinį reprezentacijos modelį paveldėjusiai demokratijai. Anot jo, reprezentacijos problemos demokratijoje sprendimas – tai demokratiškos „tarpinių institucijų“ (savivaldos, nevyriausybinės organizacijos) palaikomas piliečių etosas, kuris ugdo motyvaciją kontroliuoti centrinę valdžią³⁶. Toks etosas legitimuoja politinį valdymą, nes valdžią kontroliuoti įgalinti piliečiai ima labiau ja pasitikėti ir ją gerbti.

Monarchinės santvarkos, apie kurią kalbėjo Montesquieu, socialinis pagrindas buvo aristokratų luomo garbė. Tai nebuvo tiesiog elgesio kodeksas, bet ikidemokratinę visuomenės formą struktūravusi idėja (analogišką funkciją demokratijoje atlieka lygybės idėja). Anot Mosherio, vertingiausia garbės idėjos dalis buvo žmonėms ugdomas sisteminis nenuolankumas centrinei valdžiai³⁷. Garbės etosas prieštaravo vieningos ir iš centro tvarkomos visuomenės vizijai, nes reikalavo, kad individualų elgesį įvertintų specifinė auditorija (garbės grupė, luomas). Kiekviena socialinė luominė visuomenės grupė susikurdavo savo viešąją erdvę – nebuvo bendros ir valdžios kontrolei patogios viešosios erdvės. Monarchija neturėjo vieningos visuomenės sampratos, nes kiekviena socialinė grupė labai autonomiškai kūrė savo etinius standartus³⁸. Garbės idėja iš esmės neleido rasti demokratijoms būdingai „kultūros“ sampratą, kur tai yra vieningas, hegemoninis objektas. Luomų garbė buvo efektyvi kliūtis daugumos tironijos ar despotizmo apraiškoms.

Interpretuodamas Montesquieu koncepcijas Mosheris pabrėžia monarchijose kultivuotą „disociacinių“ papročių svarbą politinei laisvei. Montesquieu rūpėjo įtvirtinti piliečių pasipriešinimo val-

³⁶ Labai panašų sprendimą, tik be nuorodų į Montesquieu teoriją, siūlo ir kitas šiuolaikinis filosofas, Pierre'as Rosanvallonas, knygoje *Counter – Democracy: Politics in an Age of Distrust*, Cambridge University Press, 2008.

³⁷ Mosher Michael, „The Judgmental Gaze of European Women: Gender, Sexuality, and the Critique of Republican Rule“, *Political Theory* 22 (1), 1994, p. 39–40.

³⁸ Ten pat, p. 40.

džiai galimybę, nepaneigiant valdžios hierarchijos³⁹. Anot Mosherio, monarchija gali būti laisvesnė santvarka nei demokratinė respublika dėl didesnės socialinės dinamikos ir mažesnio centralizuotumo⁴⁰. Demokratijai būdingas valdovų kalbėjimas liaudies vardu, neva ją reprezentuojant, pavojingai išplečia jų galią. Dar blogiau, kad demokratinės visuomenės formą įtvirtinanti lygybės idėja neugdo piliečių motyvacijos organizuotai pasipriešinti liaudies vardu įsakymus dalijančiai centrinei valdžiai. Anot Mosherio, Montesquieu teorija svarbi tuo, jog parodo, kad be garbės idėjos ir ją įtvirtinančių socialinių institucijų demokratija turi tendenciją supanašėti su despotizmu⁴¹. Mosherio interpretacija implikuoja siūlymą pasimokyti laisvės etikos iš monarchijos laikų: piliečių motyvacijos priešintis valdžiai, taip pat įvairovės visuomenės ryšių, kurių negeba išsaugoti visuomenės vieningumą, piliečių lygybę ir abstraktų patriotizmą diegianti demokratija.

Mosheris nenori atkurti monarchijos, tik siūlo adaptuoti monarchinei garbės idėjai adekvatų piliečių etosą, kuris būtų kaip kultūrinis papildinys liaudies vardu priimamiems įstatymams. Demokratijai būtina ugdyti piliečių gebėjimą priešintis centrinei valdžiai⁴². Socialinių institucijų (nevyriausybinių organizacijų, savivaldų) skatinamas suvokimas, kad piliečio garbės reikalas yra aktyviai kontroliuoti renkamą valdžią, geriausiai užtikrintų demokratinio valdymo legitimumą. Kitaip tariant, kryptingai ugdomas piliečių galėjimas ir norėjimas kontroliuoti valdžią sukurtų didesnę pasitikėjimą ja nei gali sukurti idėjiškai prieštaringas liaudies reprezentacijos mechanizmas.

³⁹ Michael A. Mosher, „What Montesquieu Taught: “Perfection Does Not Concern Men or Things Universally“, *Montesquieu and His Legacy*, New York: Suny Press, 2009, p. 11.

⁴⁰ Mosher, „What Montesquieu Taught...“, p. 18.

⁴¹ Ten pat, p. 7–8, 10, 16–17.

⁴² Ten pat, p. 17.

2.3. *Sharona Krause'ė:* *demokratijai reikia meritokratinės etikos*

Panašų į Mosherio, tik labiau individualizuotą Montesquieu teorijos pritaikymą demokratiniam valdymui siūlo politikos teoretikė Sharona Krause'ė. Ji mėgina Montesquieu valdymo principų teoriją pritaikyti moderniai demokratijai siekdama ją labiau liberalizuoti, užtikrinti individo apsaugą nuo kolektyvinio, liaudies vardu daromo centrinės valdžios institucijų spaudimo. Autorės įsitikinimu, Montesquieu monarchinės garbės idėja gali būti vertingai pritaikyta demokratinėje visuomenėje ugdyti motyvuotus lyderius ir politinio gyvenimo dalyvius.

Krause'ė pagrindine demokratijos reprezentacijos yda laiko individų konformizmo stiprėjimą, kai lygūs piliečiai turi vis mažiau noro kooperuotis bendrai veiklai ir politinį valdymą palieka abstrakčios liaudies vardu valdančių atstovų valiai. Demokratijai trūksta piliečius veikti motyvuojančios etikos, o periodiškai renkami ir pagarbos neužsitikrinantys atstovai tik dar labiau skatina pilietinį tingumą. Anot Krause'ės, Montesquieu aprašyta garbė yra konformizmą atmetanti, ir todėl politiškai naudinga aistra, kuri motyvuoja individą aukotis ir priešintis išorės (paprastai valdžios) spaudimui⁴³. Tai ne tas pats, kas abstrakti demokratinė „pilietinė dorybė“ ar patriotizmas. Garbė skatina aukotis ne dėl bendrojo gėrio, bet dėl pareigos pačiam sau – ji, anot autorės, yra individo charakterio dalis⁴⁴. Garbė remiasi ambicija daryti didžius dalykus, dėl to disonuoja su demokratinio egalitarizmu. Garbės idėja grįstas socialinis etosas veiksmingai apriboja valdžios koncentravimo veiksnius: valdovo ambicija atsveria aristokratų ambicijas, o šias veikia kitų luomų ambicijos⁴⁵ – taip ak-

⁴³ Krause Sharon R., *Liberalism with Honor*, Harvard University Press, 2002, p. 13–14, 33.

⁴⁴ Krause, p. 38.

⁴⁵ Krause, p. 43.

tyvuojasi realus valdžių padalijimas ir atsvarų mechanizmas. Pasak Krause'ės, garbės etosas žmogaus charakteriui diegia suvokimą, kad jam nederėtų būti vien įrankiu kažkieno rankose⁴⁶. Ne patriotizmo ir noro aukotis dėl bendrojo gėrio trūksta demokratijai, bet individualios motyvacijos priešintis primetamiems kolektyviniams gėriams. Demokratijai būtini lyderiai, o šiems atsirasti reikalinga garbė, kaip asmens motyvas veikti politikoje užuot neveikus.

Krause'ė siekia universalizuoti Montesquieu garbės idėją – pritaikyti ją ne vien monarchijai, bet ir atstovaujamajai demokratijai. Garbę autorė supranta kaip analitinę kategoriją paaiškinti individualią motyvaciją dalyvauti politiniame gyvenime. Autorė siūlo garbę matyti ne kaip aristokratinę dorybę, bet kaip liberalų individualizmą galinčią įtvirtinti idėją. Kas buvo aristokratų dorybė, demokratijos labui turi tapti liberalų dorybe, galinčia suvaldyti demokratijai būdingą negerovę, kai individai tampa pasyvūs ir prisitaikantys prie vis naujų liaudies vardu primetamų normų. Garbę matant kaip liberalią dorybę, Krause'ės nuomone, piliečiams būtų lengviau suprasti pareigą prisiminti atsakomybę ir dalyvauti viešųjų reikalų tvarkyme.

3. Pilietinė etika – nepakankamas demokratinės reprezentacijos problemos sprendimas

Lygybės idėja grįstos demokratinės visuomenės bei valdovo ir pavaldinio hierarchiją suponuojančio politinės reprezentacijos mechanizmo teorinis disonansas kelia neišsprendžiamą praktinio gyvenimo problemą – nuolatinį piliečių nepasitenkinimą savo rinktais, bet jų reprezentuoti neįgalinčiais valdovais. Demokratinės liaudies reprezentacijos modelio vidinis prieštaravimas virsta dviem politinėmis negerovėmis: 1. atsitiktinių ir negabių žmonių pertekliumi liaudį reprezentuoti turinčiose valdžios pozicijose; 2. menku rinktų atstovų bei jų kuriamų įstatymų legitimumu.

⁴⁶ Krause, p. 43–44.

Montesquieu demokratijos sampratą interpretuojantys šiuolaikiniai autoriai mėgina spręsti reprezentacijos problemą kurdami skirtingus pilietinės etikos projektus. F. Dallmayras perinterpretuoja Montesquieu teoriją – ją demokratizuoja. Šis filosofas demokratijos stiprybę laiko jos neapibrėžtumą, santykiškumą ir iš to kylančią galią integruoti įvairias politines ar socialines idėjas. M. Mosheris ir Sh. Krause'ė – priešingai, siūlo panaudoti Montesquieu teoriją dabartiniam atstovaujamosios demokratijos modeliui perinterpretuoti – adaptuoti jam vienokius ar kitokius monarchinės santvarkos elementus. Mosheris simpatizuoja ikidemokratinės socialinės struktūros turėtiems „disociaciniais ryšiams“, kurie užtikrina centrinės valdžios galios apribojimą ir kontrolę. Krause'ė siūlo adaptuoti luominės visuomenės garbės idėją, siekiant ją pritaikyti individų charakteriui ugdyti ir politiniam įgalinimui demokratijoje. Visų trijų interpretacijų bendras bruožas – demokratijos idėjinės įtampos su reprezentacija sprendimo ieškoma galimybėse transformuoti visuomenę, darant ją labiau pilietišką ir motyvuotą. Tai neįtikinanti reprezentacijos problemos sprendimo strategija dėl to, kad ignoruojamas politinis problemos lygmuo. Principinį prieštaravimą politinės formos struktūroje mėginama apeiti siūlant dar daugiau demokratizacijos.

Dallmayro interpretacija siūlo demokratijos išvis nesieti su jokia politinės valdžios hierarchijos modeliu, darančiu kokybinę skirtį tarp valdovo ir pavaldinio. Šio autoriaus teigimu, demokratiją suprantant kaip save kuriantį socialinį santykiškumą, kaip tam tikrą hierarchijas atmetantį pasaulėvaizdį, būtų sušvelninta balsų dauguma renkamos politinės valdžios legitimavimo problema. Dallmayro siūlymas yra originalus, tačiau šis autorius veikia performuluoja reprezentacijos problemą – ją depolitizuoja – nei ją sprendžia. Sąmoningesnių piliečių ugdymas vykdant jų švietimą ir išcentrinio (t. y. kuriam nereikia centro ar valdžios vertikalės kaip atskaitos taško) visuomenės vaizdinio diegimas niekaip negarantuoja politinės laisvės ir apsaugos nuo rinktos valdžios savivaliavimo liaudies vardu. Dallmayro siūlymas

tik atkartoja poreikį kooperuotis ir stiprinti pasitikėjimą vienu kitais, bet reprezentacijos problemos, kai išrinkti atstovai neaišku kam atstovauja, o tik dangstosi liaudies vardu, nesprendžia. Dallmayras siūlo etosą, kuris nieko nesako nei apie reprezentaciją, nei apie politinę santvarką. Tai primena nebylų atkartojimą XIX a. populiaros „koncentrinių interesų“ teorijos⁴⁷, pagal kurią lygybės idėjos skatinamas socialinis žmonių atsietumas verčia individus racionaliai kooperuotis ir iš to kyla nauji, teisingesni socialiniai ryšiai. Šios teorijos spragą aiškiausiai pastebėjo Tocqueville'is – tokie neva nauji socialiniai santykiai dažniau tampa prisitaikėliškumo prie esamos politinės konjunktūros būseną, užuot buvę pasipriešinimo šiai pagrindu⁴⁸. Dallmayro demokratijos sampratai tinka ta pati kritika: labiau demokratizuotų ir hierarchijų nemėgstančių individų socialiniai ryšiai niekaip negarantuoja, kad jie išsirinks laisvesnę ar geresnę valdžią. Netgi priešingai, galima įtarti, kad su politinei reprezentacijai reikalinga valdovo ir pavaldinio hierarchija nesitapatinantys piliečiai būtų mažiau pajėgūs ir išsirinkti dorus bei gabius valdovus.

Mosherio ir Krause'ės interpretacijos yra ambicingos savo užmoju pritaikyti monarchinės santvarkos elementus demokratijai. Visgi abu pasiūlymai neįtikina tuo, kad norima monarchinio etoso (garbės), bet nenorima tam etosui reikalingos socialinės struktūros. Norima modifikuoti demokratinę visuomenę vienu ar kitu „antikvariniu“ elementu, bet, kaip ir Dallmayro atveju, čia nesprendžiama politinė reprezentacijos problema. Montesquieu pagrindine demokratijos yda laikė „tarpinių institucijų“ (luomai, savivaldos, privilegijos profesiniu pagrindu) netekimą, nes be jų liaudies atstovavimą skelbianti valdžia tampa neribota⁴⁹. Montesquieu interpretuojantys Mosheris ir Krause'ė nepateikia aiškaus „tarpinių institucijų“ atitikmens demokratijoje ir netgi jas sutapatina su spontaniška sociumo savivei-

⁴⁷ Siedentop Larry, *Tocqueville*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 82–83.

⁴⁸ Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*, p. 686, 743–745, 774–775.

⁴⁹ Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, II kn., taip pat p. 16.

kla. Mosherio minimi „disociaciniai ryšiai“ arba Krause'ės minima individuali garbė pristatomi kaip potencialiai pageidautini skoliniai demokratinei visuomenei. Demokratinės reprezentacijos idėjinės įtampos kuriamą politinę problemą (kai renkama valdžia yra nereprezentatyvi ir todėl negerbiama, bet potencialiai galinga) norima spręsti socialiniu lygmeniu: pritaikyti demokratinei visuomenei ikidemokratinės visuomenės turėtą nenuolankumo valdžiai etosą ar tos visuomenės socialinių ryšių dinamiškumą. Taigi norima demokratizuoti monarchinius garbės ir luomų autonomijos elementus, bet neišleisti nelygybės idėjos, kuri monarchijoje ir įgalino garbės etoso veikimą, politinės struktūros lygmeniu. Abejotina, ar siūlymai integruoti papildomus elementus į egalitarinę visuomenę, ignoruojant politinės struktūros lygmenį, pataisytų demokratinės reprezentacijos ydą.

Pati šiuolaikinių autorių intencija taisyti atstovaujамąjį valdymą visuomenės transformavimo strategijomis rodo reikšmingą nutolinimą nuo Montesquieu pradinės minties⁵⁰, jog egalitarinei visuomenei būtini iš tos visuomenės nekylantys išoriniai saugikliai politinės formos lygmeniu. Dallmayro, Mosherio ir Krause'ės interpretacijos rodo ambiciją tobulinti atstovaujамąjį valdymą ne keičiant politinę jo prigimtį (liaudies valdžia) ar reprezentacijos modelį (valdovai renkami balsų dauguma), bet socialinio projektavimo būdu – t. y. skirtingais elementais papildant visuomeninį gyvenimą. Mėginimas vertybiškai keisti socialinių ryšių tinklą ir individų galvoseną tam, kad išsispręstų politinė problema, atskleidžia deterministinių požiūrį į politiką. Pats toks požiūris yra labai demokratiškas: *jeigu liaudies valia lemia politiką, tai politinei problemai spręsti reikia keisti liaudies valią*. Vis dėlto mažai tikėtina, kad tai padėtų suvaldyti demokratinės reprezen-

⁵⁰ Pati Montesquieu teorija nėra šio straipsnio tyrimo objektas, bet veikiau būdas konceptualizuoti demokratinės reprezentacijos problemą. Dėl tokių darbo tikslo ribų nėra galimybių apžvelgti gausią Montesquieu sąvokų ir intencijų kritiką, kurią galima rasti tiek Apšvietos epochos filosofų (pavyzdžiui, Josepho de la Portė'o, Antoine'o de Tracy, Antoine'o de Condorcet), tiek modernių autorių (pavyzdžiui, Bertrand'o Binoche) darbuose. Straipsnyje veikiau akcentuojamas dabartinių autorių Montesquieu supratimo skirtumas nuo paties Montesquieu formuluoto požiūrio į demokratiją.

tacijos idėjinę įtampą. Demokratija nėra politinė santvarka, o politinio valdymo legitimavimo būdas, todėl netinka taisyti konkrečios politinės santvarkos struktūrinį broką. Demokratija pati nesukūrė (nes nebūdama santvarka negali), bet paveldėjo politinės reprezentacijos modelį iš monarchinės santvarkos. Šio paveldo simbolis yra parlamento pastatas. Didesnė visuomenės demokratizacija šio fakto nepakeičia. Kalbant Montesquieu terminais, šiuolaikiniai autoriai suplaka monarchijos ir demokratijos „valdymo principus“ su demokratine „valdymo prigimtimi“. Montesquieu tuos dalykus griežtai atskyrė (valdymo prigimtį nuo valdymo principo): pirmasis yra valdžios pagrindas ir šaltinis, o antrasis – jo gyvybinė jėga, piliečių aistros, įgalinančios konkretų valdymą⁵¹. Montesquieu teorijoje demokratijos valdymo principas (meilė lygybei) nekuria valdymo prigimties (liaudies valdžia) – tik ją įgyvendina. Dėl to taisyklė „taisyti visuomenę, siekiant pataisyti politiką“ netinka, nes Montesquieu teorijoje šie turi vienas kitą papildyti, o ne perkurti.

Kalbant apie demokratijos struktūrinio prieštaravimo taisymą, reikia prisiminti paties Montesquieu mintį, kad respublikos gerai veikia tik egzistuojant socialinėms klasėms⁵². Tai – mūsų dienų demokratijos teoretikų retai prisimenama mintis, kuri reiškia, jog piliečių lygybės idėja grįsta demokratija išlaiko tvarų politinį valdymą tik pakęsdama tam tikrą kiekį socialinės nelygybės. Lygybės idėjos nedera dogmatiškai taikyti politikoje, o lygi teisė balsuoti rinkimuose nereiškia lygios teisės būti renkamam ir valdyti liaudies vardu. Anot Montesquieu, demokratijoje masės geba rinkti valdžią, tačiau ne pačios būti renkamos⁵³. Politinei formai būtina kuo stabilesnė valdančiųjų ir valdomųjų hierarchija. Laisvai respublikai būtina socialinė nelygybė, pasireiškianti siekiu instituciskai atriboti negabius ir nedorybinius žmones nuo patekimo į valdžią. Montesquieu žodžiais: „*Visiškas*

⁵¹ Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, III kn., p. 20.

⁵² Ten pat, II kn., p. 11.

⁵³ Ten pat, II kn., p. 10.

*garbės troškimo nebuvimas – didelė nelaimė respublikai.*⁵⁴ Tai – didelis, bet neišvengiamas prieštaravimas demokratinės lygybės idėjai, kuris moderniose valstybėse sprendžiamas tik formaliomis normomis (amžiaus cenzas eiti pareigas, veiksnumas ir kt.). Vis dėlto, sekant Montesquieu mintį, formalūs filtrai neatstoja „tarpinių institucijų“, todėl problemos nesprendžia. Norint veiksnios reprezentacijos, būtina meritokratinė nelygybė, kuri apdovanojimą socialiniu prestižu už dorybingą elgesį ir statuso praradimu – už gėdingą.

Šio straipsnio formatas neleidžia detaliam tirti Montesquieu pasiūlymo ir verčia apsiriboti instrumentiniu Apšvietos filosofo koncepcijų panaudojimu demokratinės reprezentacijos vidinei įtampai conceptualizuoti. Montesquieu demokratijos sampratos supriešinimas su šiuolaikinėmis jo interpretacijomis neleidžia pateikti aptariamoms problemoms sprendimo. Palyginimo intencija – išryškinti pagrindinę straipsnio mintį apie struktūrinę demokratinės reprezentacijos prieštaravimą ir neišnaudotą Montesquieu koncepcijų potencialą. Nors čia nėra galimybės išsamiai aptarti plačią Montesquieu politinę teoriją, vis dėlto aptarti dalykai leidžia teigti šio filosofo pasiūlymų aktualumą dabartinei demokratijos teorijai.

Išvados

Moderni demokratija nenurodo aiškios politinės valdymo formos, bet pati yra lygybės idėja grįsta visuomenės rūšis, tampanti universaliu pagrindu pagrįsti įvairioms santvarkoms. Liaudies valdžios principas gali būti pritaikytas legitimuoti įvairius politinio valdymo būdus. „Atstovaujamoji demokratija“ yra paradoksalus konkrečios demokratijos valdymo formos paieškų sprendimas, nes liaudies valdžios principui įgyvendinti pritaikomas iš monarchijos laikų paveldėtas politinės reprezentacijos modelis. Nebūdama politinė santvarka, o veikiau valdžios legitimavimo principas, moderni demokratija nesu-

⁵⁴ Ten pat, II kn., p. 13.

kuria autentiško politinės reprezentacijos mechanizmo ir yra priversta skolinis monarchinį, jos simbolis yra parlamento institucija. Šis skolinys užkoduoja neišsprendžiamą teorinį prieštaravimą: lygybe grįstos visuomenės politiškumas yra įgyvendinamas per valdovų ir pavaldinių hierarchiją numatantį mechanizmą. Idėjinė įtampa lemia jau kelis amžius aktualią praktinę problemą: renkamos valdžios legitimumo stoka, piliečių susvetimėjimą su demokratiniais valdovais ir centrinės valdžios galios didėjimą.

Montesquieu yra vienas pirmųjų filosofų, konceptualizavusių modernios demokratijos idėjinę kilmę ir jai būdingą reprezentacijos problemą. Šiuolaikiniai autoriai – F. Dallmayras, M. Mosheris ir Sh. Krause'ė – pasitelkia šio Apšvietos filosofo sąvokas tam, kad pateiktų originalias demokratinės reprezentacijos problemos interpretacijas. Jų pateikiami demokratinės reprezentacijos prieštaravimo sprendimai nurodo skirtingas visuomenės ar individų demokratizacijos strategijas. Vadovaujamosi principu, kad politinė reprezentatyvumo problema turi būti sprendžiama visuomenės lygmeniu: modifikuojant individų auklėjimą (Krause); įgalinant pilietinės visuomenės grupes (Mosheris); performuluojant politikos sampratą iš galios vertikalės į labiau egalitarinį procesą (Dallmayras). Nė viena iš trijų strategijų, pateikiamų šiuolaikinių autorių, nepanaikina idėjinio demokratinio valdymo prieštaravimo – reprezentacija vis tiek reikalauja hierarchijos tarp valdovų ir pavaldinių. Siekis demokratizuoti visuomenę nekeičia fakto, kad parlamentinis liaudies reprezentavimo mechanizmas lieka nepakitęs nuo monarchijos laikų. Dėl to sąmoningesnių ir socialiai aktyvesnių piliečių ugdymas nelemia jų didesnės galios išsirinkti gerbtiną, nesavivaliaujančią ir todėl legitimią valdžią.

Demokratijos idėjinė įtampa su politinės reprezentacijos mechanizmu negali būti tiesiog panaikinta, nepanaikinant paties atstovaujamosios valdžios modelio. Šiuolaikiniai autoriai nepateikia įtikinančio sprendimo, tačiau parodo Montesquieu koncepcijų aktualumą dabartinei demokratijos teorijai, kuriai sunkiai sekasi konceptuali-

zuoti struktūrinio rinkėjų pasyvumo, politinės valdžios legitimumo deficito ar populistinių judėjimų plitimo šaltinius. Montesquieu demokratijos samprata aktualizuoja poreikį grįžti prie klasikų suformuluotų idėjinių karkasų nagrinėjimo. Montesquieu teorija leidžia svarstyti kitokį demokratinės reprezentacijos idėjinės įtampos sprendimo būdą nei šiuolaikinių autorių siūlomi visuomenės demokrati-zavimo projektai. Norint labiau gerbiamo ir mažiau piktnaudžiauti linkusio atstovaujamojo valdymo, visuomenei reikia meritokratinų piliečių, turinčių vienodą teisę rinkti valdovus, bet nevienodą teisę tapti valdovais, hierarchijų. Sekant Montesquieu mintį, tokia socialinė nelygybė efektyviau užtikrintų garbės standartų gyvavimą nei visuotinis piliečių švietimas. Mintis paradoksali, bet verta dėmesio: demokratiniam valdymui veikti reikalingas nedemokratine (t. y. nelygybės) idėja grįstas visuomenės segmentavimas. Liaudis bus gerai reprezentuojama tik jeigu jos vardu kalbantys renkami valdovai bus dorybiškai geresni už savo rinkėjus. Norint tokių valdovų, reikia svarstyti bent apie dalinį socialinę nelygybę įtvirtinančios politinės struktūros (pavyzdžiui, *meritokratinės garbės*) poreikį demokratinės reprezentacijos labui.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aristotelis, *Politika*, Vilnius: Margi raštai, 2009.

Bossuet Jacques-Bénigne, *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte*, Paris: l'Académie Royale des Inscriptions & Médailles, 1709, <http://classiques.uqac.ca/classiques/de_bonald_louis/theorie_pouvoir_pol/theorie_pouvoir_pol.pdf>.

Dallmayr Fred, *Democracy to Come. Politics as Relational Praxis*, New York: Oxford University Press, 2017.

Dallmayr Fred, „Montesquieu's Persian Letters. A timely Classic“, *Montesquieu and His Legacy*, New York: Suny Press, 2009.

Guerrero A. Alexander, „Against Elections: The Lottocratic Alternative“, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 42, Issue 2, March 2014.

Janet Paul, *Histoire de la philosophie morale et politique dans l'antiquité et les temps modernes*, Paris: Librairie Philosophique de Ladrance, 1858.

Kantorowicz Ernst H., *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, New Jersey: Princeton University Press, 1997.

Karalius Gintas, „Ar moderni demokratija yra politinė santvarka?“ *Politologija* 1 (85), 2017, <<http://www.journals.vu.lt/politologija/article/view/10671>>.

Krause Sharon R., *Liberalism with Honor*, Harvard University Press, 2002.

Lefort Claude, *Democracy and Political Theory*, Mineapolis: University of Minnesota Press, 1988.

Maistre Joseph, *Du Pape*, Paris: Charpentier, Libraire-Editeur, 1811, <<https://archive.org/details/dupape02maisgoog>>.

Maistre Joseph, *Etude sur la souveraineté*, <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k41850s>>.

Montesquieu Charles de Secondat, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius: Mintis, 2004.

Mosher Michael A., „The Judgmental Gaze of European Women: Gender, Sexuality, and the Critique of Republican Rule“, *Political Theory* 22 (1), 1994.

Mosher Michael A., „What Montesquieu Taught: „Perfection Does Not Concern Men or Things Universally“, *Montesquieu and His Legacy*, New York: Suny Press, 2009.

Putnam Robert, ed., *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press, 2002.

Rosanvallon Pierre, *Counter – Democracy: Politics in an Age of Distrust*, Cambridge University Press, 2008.

Rousseau Jean-Jacques, *Discours sur l'économie politique* (1755), <http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/discours_economie_politique/discours_eco_pol.pdf>.

Rousseau Jean-Jacques, *Du contrat social ou principes du droit politique* (2008), <<http://metalibri.wikidot.com/title:du-contrat-social>>.

Siedentop Larry, *Tocqueville*, Vilnius: Pradai, 1999.

Tocqueville Alexis, *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: ALK Amžius, 1996.

Tocqueville Alexis, *L'Ancien Régime et la Révolution*, Paris: Gallimard, 1866, <http://lf-oll.s3.amazonaws.com/titles/2419/Tocqueville_OldRegime1597.pdf>.

SUMMARY

DOES MODERN DEMOCRACY REPRESENT THE PEOPLE?

The purpose of this article is to suggest an innovative theoretical approach to modern democracy and its implicit contradiction between the idea of public sovereignty and the model of political representation. The apparent practical problem arising from

this contradiction is the lack of legitimacy in democratically elected officials and parliament in general. The article argues that the issue with democratic representation cannot be explained sociologically, but must include a theoretical analysis of the normative contradiction between the egalitarian principle of sovereignty of the people and the hierarchical model of political representation.

The article develops its argument from the conceptual framework laid down in the political theory of Montesquieu. Montesquieu's thoughts on political regimes offer important insights about modern representative democracy, highlighting the structural relationship between what he called the "nature of democracy" (the rule of the people) and the "generating principle of democracy" (love for equality). Three contemporary interpretations of Montesquieu's theory (by Fred Dallmayr, Michael Mosher and Sharon Krause) are introduced and critically evaluated.

The article concludes that:

Representative democracy suffers from a structural tension between the democratic idea of the rule of the people and its practical implementation through the model of representation, which was inherited from predemocratic monarchic regimes. The problem is not sociological but structural.

Montesquieu's theory offers a conceptual framework for analyzing the inner tension of representative democracy between the ideas of egalitarianism and political hierarchy. Contemporary authors suggest different interpretations of Montesquieu's thought and offer several strategies for the possible improvement of democratic rule, such as (1) redrawing the notion of representation, (2) creating a more empowered civic society and (3) introducing a meritocratic educational system for individuals. Yet, they all miss the original idea posed by the Enlightenment philosopher regarding the balance between the democratic principle (passion for equality) and its natural claim to represent the people with "intermediary institutions" that mitigate the adverse tendencies of the democratic form of government.

Philosophical discussions about democratic legitimacy should consider one Montesquieu's statement that is rarely theoretically acknowledged: that democratic political representation needs non-egalitarian social ideas. This means that democracy must tolerate certain non-democratic social ideas (such as honor) for its own benefit, because they provide the necessary balancing institutions. Such an idea would benefit the ongoing debates about democracy by providing a more structural outlook on the fundamental source of the problem (which is a structural collision of contradictory ideas: "equality" vs. "hierarchy") than those offered by the sociological strategies of democratization or civic empowerment.